

TÖRÖK FÜRDŐKULTÚRA MAGYARORSZÁGON

TURKISH BATH CULTURE IN HUNGARY

Bodolai Henrietta¹, Kósa Balázs², Molnár Tamás³, Szücs Gábor Arnold⁴

¹*Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Kar Vizualis Ismeretek Tanszék, Cím:Magyarország, 7624 Pécs Boszorkány út 2.; Telefon: +36-30-333-6838, Magyarország, 7400 Kaposvár Toponári út 74., bodolai.henrietta.heni@gmail.com*

²*Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Kar Vizualis Ismeretek Tanszék, Cím:Magyarország, 7624 Pécs Boszorkány út 2.; Telefon: +36-30-539-9616 kosa.balazs.84@gmail.com*

³*Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Kar Vizualis Ismeretek Tanszék, Cím:Magyarország, 7624 Pécs Boszorkány út 2.; Telefon: +36-70-338-3183 tmolnar@mik.pte.hu*

⁴*Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Kar Vizualis Ismeretek Tanszék, Cím:Magyarország, 7624 Pécs Boszorkány út 2.; Telefon: +36-30-570-9349, Magyarország, 8400 Veszprém Haszkovó utca 35/D., szucs.gabor.arnold@gmail.com*

Abstract

Just like at the Romans, the bath was the main venue of everyday life for the Turkish people as well. Besides that woman exchanged recipes, they gave advices to each other, the man disputed important issues and often kept pre-arranged marriages here. You were only allowed to pray, when you are properly cleaned. Of course, it is not negligible that the construction of baths was in many cases intended to promote material well-being, as they were usually built by senior executives who influenced the satisfaction of their followers in a very positive direction. Generally speaking, these baths were free for the reasons mentioned above, indicating to everyone that the builder was a wealthy man.

Keywords: *turkish, Pécs, monumental building, ilidzse, hammam.*

Összefoglalás

Ahogy a rómaiaknál, úgy a török népnél is a fürdő a mindennapi élet fő színhelye volt. Mindamellet, hogy a nők recepteket cseréltek, tanácsokat adtak egymás számára, a férfiak fontos kérdéseket vitattak meg és nagyon sokszor elrendelt házasságokat kötöttek ezeken a helyeken, vallási szempontból is jelentőséggel bírtak. Imádkozni ugyanis, csak tisztán volt szabad. Természetesen az sem elhanyagolható tény, hogy a fürdők építése sok esetben az anyagi jómódot volt hivatott hirdetni, hiszen általában magasabb vezetői pozícióban lévők építették őket, mely követői elégedettségét rendkívül pozitív irányba befolyásolta. Általában ezek a fürdők az előbb említett okokból adódóan ingyenesek voltak, ezzel is jelezve mindenki felé, hogy az építető tehető volt.

Kulcsszavak: *török, Pécs, műemléki épület, ilidzse, hammam.*

1. Történelmi áttekintés

A víz már az ősidőktől kezdve jelen volt az emberek életében, hiszen a vízben rengeteg élőlényt találhatunk, amiket őseink táplálék gyanánt ismertek, ezenkívül tökéletes közlekedési felület is. Már az ókori kultúrákban jelentős szerepe volt. Szinte minden vallás megemlíti, használja a fürdést. Legtöbbször a test mellett a lélek megtisztulását jelképezi és talán pont ez az, ami elindította a fürdőkultúrát. Tehát az oka, amiért az emberek kezdetekben elkezdtek mosdani, az a víz tisztelete, természetfeletti erőt tulajdonítottak neki, rituális mosdásokhoz használták. Wirth István így ír róla *Fürdőkultúra* című publikációjában: „A fürdők az ókori keleten kultikus és gyógyászati szerepet tölthettek be. A legismertebb a bibliai Betesda Jeruzsálemben a tó főlé, melyet a gyógyító víz táplált öt oszlopcsarnokot építettek, a betegek itt feküdtek és várták, hogy a tóra leszálló Úr angyala felkavarja a vizet és az elsőként vízbélépők meggyógyultak. Talán az időnként újra és újra feltörő víznek tulajdonítottak nagyobb hatást. A hagyomány szerint itt fürdették az áldozati bányákat a templomi szertartás előtt. Az időszámítás kezdetén már szent helyként tartották számon. Itt végezte Jézus a nyomorék ember gyógyítását.”[1] Ma már természetesen kinőtte magát és nem csak a különböző vallásról szól. Jelenünkben ott van a szórakozásban, kikapcsolódásban, sportban, gyógyításban, úgy alapvetően a mindennapjainkban.

Kialakulásuk történelmében jelentős szerepe van a török kultúrának. Mai napig sok ilyen jellegű fürdővel találkozhatunk ország majdnem minden területén. Nem megszokott kinézetük miatt könnyen észrevehető, a mai rohanó világban mégis legtöbbször elsétálnak mellettük, ezért döntöttük amellet, hogy egy ilyen gyöngyszemet kiemelünk városunk, Pécs házrengetegei közül.

Alapvető szabálya a török fürdőknek – sok helyen még napjainkban is így üzemel – hogy a nők és a férfiak nem tartózkodhattak egyszerre az épület területén, így két eshetőség volt elképzelhető. Az egyik, hogy a hetet beosztva adott napokon csak a hölgyek, más napokon a férfiak látogathatták az ilyen típusú intézményeket, a másik pedig, hogy ún. ikerfürdőket hoztak létre. Ilyen volt a pécsi Memi pasa fürdője is, amellyel tanulmányunkban később részletesen is foglalkozunk. Kétféle típusát különböztetjük meg felépítésük és funkciójuk szerint a török fürdőknek. Egyik az ilidzse, azaz termál, a másik pedig a hamam, azaz gőzfürdő. Lényegében, hogy melyik típusról eshet szó egy adott fürdőnél azt a körülmények közötti környezeti adottságok határozzák meg. Ha volt a közelben termálvízű forrás, akkor általában ilidzse kapott helyet. Ilyenkor nem csak a fal- és padlófűtés vezetékében keringették ezt a vizet, ezzel befűtve a fürdőt, hanem a kör, szabályos sokszög alakú forró helyiségben medencét építettek be. Ahol nem állt rendelkezésre efféle forrásvíz, ott kénytelenek voltak kazánnal fűteni és az ott keletkező forró levegőt keringették a rendszerben. Itt nem volt medencére lehetőség. Falikutakat és mosdó medencéket építettek, amikből folyó vízzel sokszor fellocsolták a padlót, hogy a forróságot a keletkező gőzzel ellensúlyozzák. Felépítésük szerint egy ilyen fürdő három részből épült fel: A bejárat maga az öltöző terem volt. Ez után következett az átmeneti helyiség, ahol általában körben padok voltak kialakítva, megszakítva néhány falikkal, ami saját testük locsolására, illetve a felmelegedett falak, padlózat locsolására használtak. A tradicionális gőzfürdők következő helyisége a forró terem volt, ahol a rituálék folytak. Itt a terem közepén egy köldökkő elnevezésű kőlapot fektetnek le, amire ráfeküdve a kliensek megkapták a fürdőmesterektől a masszázsokat, kezeléseket. Ezenkívül a falak mentén szintén megtalálhatóak voltak padok és falikutak hűtésre. A gőz-

fürdőknél a termásvíz hiánya miatt, szükség volt afféle kazánház, víztároló kialakítására, ez általában fürdőtértől elválasztva állt, ahonnan a forró levegő a padló alatt elhelyezkedő fűtőrendszerbe áramlott.

1.1. Memi pasa fürdője – történet

Evlia cselebi történetmondó, aki rengeteget utazott az akkori török hódoltság területein 1663-ban Pécsen is járt. *„Fürdője három van... A Szigetvári kapun belül Memi pasa dsámija közelében van Memi pasa fürdője, kellemes, szép épületű meleg fürdő, melynek fürdőszolgái, mint a nap, olyan tenyerűek.”* [2] Leírásaiban három fürdőt említ meg itt Pécsen, egyik Ferhád pasa fürdője (ma már nem látható), másik Kászim pasa fürdője (szintén nem maradt fent) és egy harmadikat, Memi pasa fürdőt. Ez utóbbi kb. az 1880-as években elpusztult, de később, amikor feltárták az akkori Sallai utca teresedését, akkor bukkanunk rá az ikerfürdő egy részére. Ez hamamként, azaz gőzfürdőként funkcionált, mivel a közelben nincs meleg vizű forrás. Körülbelül a 16. század második felében épülhetett, Memi pasa küllijének (több épületből álló komplexum) része volt. A szigeti kapu közelében a városfalon belül helyezkedett el, közvetlenül a Ferences templom (akkori Memi pasa dsámí) szomszédságában. A feltárást Gerő Győző végezte: *„Memi pasa fürdőjének feltárt maradványa kelet-nyugati irányban elhelyezkedő hosszanti téglalap alaprajzú építmény melynek hossza 29,13 m, ismert legnagyobb szélessége pedig 11,60 m.”*[3]. A részleges rekonstrukciót Dr. Bachman Zoltán készítette, ahol a megtalált falakat, eredeti padlózatot, és egyéb hozzátartozó részeit szerették volna bemutatni. Az előtérben például egy hatszögletű csorgó kutat is megjelenítettek. A falak mellett megtalálhatóak azok az ülőpadok, szőfák, amiken pihenhettek. A langyos helyiségben a falikút és ugyancsak az imént említett ülőalkalmatlanságok. A legbelső, azaz a forró helyiség

padlózata nem maradt fent. A feltárás során, a falakon kirajzolódott vonalából, illetve a padlófűtés téglapillérjeiből tudták mindössze megállapítani, hogy is lehetett és azt az állapotot állították helyre. Ezen kívül itt is szintén találhatóak voltak falikutak, mosdómedencék, amiből folyó vízzel felforrított testüket hűtötték le, és a legfontosabb, a nyolcszög alakú köldökkő a padlózatban, ahol az akkori vendégeket masszírozták. A fürdőhelyiségek mellett a kazánház és a fűtőhelyiség részletei is felszínre kerültek. Ez a későbbiekben kiállítóterként funkcionált. Ezeket a helyiséget kupola fedte, amiket szabályos hatszög alakú nyílások lyuggattak ki. Ez szimbolizálta a csillagos eget számukra.

2. Fejlesztési koncepció

Az épület romjainak pontos dokumentálása, geometriai felmérésén túl, feladatunknak éreztük, hogy egy állagmegóvó és újra hasznosító munkát is elvégezzünk, koncepcionális szinten. Fontosnak gondoltuk egy olyan hozzáépítés tervének elkészítését, ami, mint egy burok védi a maradványokat, nem túl agresszív, de mégis kellően határozott tömegformálású ahhoz, hogy felhívja a figyelmet a Ferencesek utcájában szunyadtó műemlékre. Koncepcionális szempont volt az is, hogy mindenki számára egyértelmű legyen az adott műemlék keletkezésének kora, így jellegzetes motívumokban és tömegkialakításban gondolkodtunk. Ebből adódóan egy fémszerkezet került az üvegsipka alá, amelyek a falakon lévő védőbeton rétegre terhelnek rá, ezzel egy olyan homlokzatot képezve, ami figyelemfelhívó, mégis diszkrét. A szerkezet alapmotívumát egy hétköznapi iszlám mintából finomítottuk, képeztük le. Az egész szerkezetet homok fűvott üvegburokkal borítottuk, ezzel védelmet adva a romoknak és sejtelmességével a hamam jellegére, hangulatára igyekeztünk utalni. Ha már elértük, hogy a járókelők meg akarják ismerni a

fürdő maradványait, bemenjenek a megmaradt falai közé, szükségünk volt egy megfelelő információs közegre. Járófelületének egy nyomásérzékelőkkel ellátott üvegfödémét képzeltünk el, ahol a lépések hatására bekapcsolnak a LED-égős él-világítók egy-egy mezőben és így láthatóvá válik több nyelven információ a fürdőről, amely anyagában mart, homokfúvással készült üveg volna. A víztiszta üveg lehetővé teszi, hogy a meglévőség jól látható maradjon mindezek ellenére. Ezen eszközök segítségével olyan hatást szeretnénk volna elérni, amely nyomot hagy az emberekben, és más ehhez hasonló műemlékeket is szívesen megismer később.

1. ábra. Ötletterv éjszakai látványa (saját készítés)

3. Következtetések

Véleményünk szerint megismervén ezeknek a fürdőknek a történelmét, hogy az őskor óta mit miért teszünk, mennyi féle-fajta okból használjuk a mosdást már értékesnek mondanánk a kutatásunkat. A törté-

2. ábra. Ötletterv belső látványa (saját készítés)

nelme összehasonlítva az elmúlt időkkel észrevettük, hogy nem is olyan nagy a különbség a mai kor fürdőkultúrája körül. Látván a megmaradt fürdőket milyen nagy becsben tartották az elmúlt évszázadokban és a mai napig is, amelyiket lehet, megmen-tik és felújítják. Érezhetjük, hogy a mai kor emberének is épp úgy fontosak. Természe-tesen ma már a fürdőkultúra fogalma eléggé kitárult és belépett a társadalmunk minden-napjai közé. Azt gondoljuk, meglévő török fürdő épületeinket pont ezért kell felújítgat-ni, hisz ugyan egy más nép tollvonása, de a mi papírunkon.

Szakirodalmi hivatkozások

- [1] Wirth I.: *Fürdőkultúra*. Szent István Egyetem, 2011, 2.
- [2] Evlia Cs.; Karácson I.: *Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1904, 201.
- [3] Gerő Gy.: *A pécsi Memi pasafürdő*. Műemlékvédelem, 1987, 112.